

EL PROCESO DE CREACIÓN DEL CATALÁN ESCRITO

JOSEP MORAN
Institut d'Estudis Catalans

Como es sabido, el recurso a la filología, es decir, a la consulta de textos latinos y románicos, es uno de los factores que caracterizan la lingüística románica en general y la catalana en particular. El mismo Saussure reconocía que “Les études romanes, inaugurées par Diez, –sa *Grammaire des langues romanes* date de 1836-1838,– contribuèrent particulièrement à rapprocher la linguistique de son véritable object. C’est que les romanistes se trouvaient dans des conditions privilégiées, inconnues des indo-européanistes; on connaissait le latin, prototype des langues romanes; puis l’abondance des documents permettait de suivre dans le détail l’évolution des idiomes. Ces deux circonstances limitaient le champ des conjectures et donnaient à toute cette recherche une physionomie particulièrement concrète.” (*Cours de linguistique general*, 1916, p. 18).

Esta relación estrecha entre lengua y texto en el ámbito románico ha tenido como consecuencia que se haya considerado, exageradamente y de manera más o menos implícita, la aparición de un primer texto en una lengua determinada como si fuese su partida de nacimiento (así, el rumano no pudo nacer antes del final de

la edad media, que es cuando aparecen los primeros elementos escritos en esta lengua).

En catalán la cuestión se ha complicado además por el hecho que tradicionalmente se ha confundido bastante, sobre todo para este periodo, la historia de la lengua con la historia de la literatura, de manera que, a falta de poesía, se han valorado más los textos considerados “literarios” en prosa (sobre todo las homilías de Organyà, que fueron dadas a conocer el 1904 por Joaquim Miret i Sans, i consideradas por él como “el més antic text literari publicat en català”, aunque su contenido estético sea discutible) que no los textos en catalán anteriores, de carácter feudal, por el hecho de que no se les atribuía ningún valor “literario”.

Esta situación ha traído consigo por una parte que en manuales como el de Carlo Tagliavini (*Orígenes de las lenguas neolatinas*, México, 1973) se diga que “el primer texto en prosa enteramente catalán es un fragmento de un libro de homilías de la iglesia de Organyà (diócesis de Urgell), de fines del siglo XII o principios del XIII” (p. 668), sin tener en cuenta los textos anteriores, considerados implícitamente no ‘literarios’. Y por otra parte que el año 1991 se celebre un milenario de la existencia de Catalunya, sin duda inspirado en otras celebraciones similares basadas en la aparición de un primer testimonio escrito, pero que en este caso se justificaba con datos históricos y jurídicos, sin tener en cuenta, curiosamente, para nada la lengua.

En realidad, las primeras muestras de rasgos propios del catalán son del siglo IX, aun escasas pero ya bien características, en medio de textos en latín. Por ejemplo: la forma *puio*, del latín clásico *podium*, que aparece en el año 857 y que presenta reducción condicionada de la *o* breve latina, más la palatalización del grupo *dy* latín; la forma (*in pago*) *Geronnense*, en latín clásico *Gerunden-se*, que figura en un precepto de Carlomagno del año 881 y que nos ilustra del paso *-nd-* > *-nn-* (con reducción posterior a *n*), evolución que también es bien característica del catalán, no compartida ni por el castellano ni por el occitano (excepto en gascón); el

nombre *palomera*, del latín *palumbaria*, que aparece en el acta de consagración de la catedral de Urgell (de la segunda mitad del siglo IX), donde encontramos la evolución *-aria* > *-era* i *-mb-* > *-m-*, que también son rasgos típicos del catalán, no compartidos por el occitano común. También aparecen en los documentos latinos de este periodo preliterario algunas palabras que son típicas del catalán como *aragalius*, actualmente *aragall*, *xaragall* ‘badén, arroyada’ (año 932), *cavagus*, act. *càvec* ‘azadón’ (año 977), *coma* ‘nava, loma’ (año 913), *kastagnarios et nogarios* act. *castanyers i noguers* ‘castaños y nogales’ (año 875).¹

Estos datos lingüísticos, que ampliará mi compañero Rasico, demuestran que el catalán se formó precisamente en su área constitutiva actual, y que no es una proyección de las hablas de la Galia que se hubiese producido con motivo de la reconquista carolingia como a veces se ha dicho. En todo caso, la semejanza del catalán con el occitano se debe al latín vulgar del cual provienen estas lenguas, que indica una relación mediterránea, amplia y antigua, que no se interrumpió en el periodo visigótico.

A nosotros no nos ha llegado ningún texto escrito en catalán del siglo X, pero eso no quiere decir que no haya existido, sino simplemente que no se ha conservado. De hecho sabemos que hubo un texto de ese periodo porque, según el erudito ilustrado Jaime Villanueva, en un manuscrito científico muy valioso de Ripoll del siglo VIII, perdido en el siglo XIX, en el fol. 57 del libro se ven al margen escritas estas palabras: *Magister ms. no vol (o novel) q; me miras novel*. Esta bagatela en lengua vulgar es notable por su antigüedad, porque la letra es del siglo X, o cuanto más de principios del siguiente. Se trata, pues, del primer texto conocido escrito expresamente en catalán.²

1. Joan BASTARDAS, *La llengua catalana mil anys enrere*, Curial, Barcelona, 1995, p. 39-145

2. Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Treballs de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, p. 55-93. Josep MORAN i

Ya en el siglo XI la lengua catalana se aplica progresivamente en la redacción de textos de carácter feudal, escritos en un latín muy macarrónico, de los cuales da una buena muestra la antología de Paul Russell-Gebbett,³ empieza con nombres propios, palabras e incluso frases en catalán, y progresivamente el elemento románico se incrementa en mitad de un texto en latín muy macarrónico que debería ser bien comprensible para todo el mundo (anejo doc. 1).⁴

Al final del siglo XI encontramos ya algunos documentos de carácter feudal escritos totalmente o mayoritariamente en catalán, que provienen precisamente del área de la diócesis de Urgell, que es donde se aplicó más temprano el catalán en la escritura, según las muestras que tenemos. Me refiero concretamente a los *Greuges* (agravios) de *Guitard Isarn, senyor de Caboet*, documento escrito entre 1080 y 1095, (anejo doc. 2)⁵ y el *Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe Ot d'Urgell*, (anejo doc. 3) redactado probablemente en 1098.⁶

Ya en el siglo XII, continua la redacción en catalán de documentos de carácter feudal, entre los cuales destacaremos como más representativos los *Greuges dels homes de Sant Pere d'Escales*⁷

Joan Anton RABELLA, *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2001, p. 13-34.

3. Paul RUSSELL-GEBBETT, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts*, Oxford, The Dolphin Book, 1964; «Mossèn Pere Pujol's "Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII..."», (Barcelona, 1913): a partial retranscription and commentary», a *Studies in Mediaeval Literatura and Language in memory of Frederik Whitehead*, Manchester, 1973, p. 257-277.

4. MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 1, p. 46.

5. Joan Anton RABELLA, «Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet (1080-1095)», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXV. *Homenatge a Arthur Terry*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 9-49. MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 4, p. 57-62.

6. Josep MORAN, «Jurament de pau i treva del comte Pere Ramon de Pallars Jussà al bisbe d'Urgell. Transcripció i estudi lingüístic», a *Treballs de lingüística...*, 1989, p. 95-117. Véase también Josep MORAN, «Precisió respecte del topònim Cel-lua (Pallars)», *Llengua i Literatura*, núm. 8, (1997), p. 473-474. MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 5, p. 63-66.

7. Maria BROSSA, «Estudi lingüístic d'un document català del segle XII («zo són clams») de l'arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, VI, (1983), p. 335-359. MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 6, p. 67-73.

(anejo doc. 4) y los *Greuges dels homes d'Hostafrancs de Sió*,⁸ que también proceden del área de la diócesi de Urgell. Fuera de esta zona, tenemos el *Capbreu de Castellbisbal*, del año 1189, correspondiente a la diócesis de Barcelona.⁹

Pero la producción de textos en catalán en el siglo XII, siempre en prosa, ya no se limita a documentos de carácter feudal. En este siglo aparecen también las primeras traducciones o adaptaciones de carácter jurídico, concretamente del *Liber iudiciorum* 'Fuero juzgo', de origen visigótico, que los monarcas carolingios mantuvieron en las tierras reconquistadas que habían pertenecido al reino de Toledo, es decir, en Catalunya y en la Galia Narbonense.

En junio de 1960, Anscari Mundó dió a conocer un fragmento de una traducción al catalán del *Liber iudiciorum* en un artículo publicado con el título "Un monument antiquíssim de la llengua catalana",¹⁰ donde después de afirmar que "hem de fer un salt fins al final del segle XII per trobar el primer text literari català: les *Homilies d'Organyà*", da la "notícia de la descoberta d'un nou text català literari (sic), que sembla més antic que cap dels coneguts fins ara [...]. El fragment que ara donem a conèixer servia de cobertes d'una insignificant llibreta de censals dels voltants d'Olot, algun d'ells a favor de Ripoll, [...] conté la versió literal i algunes glosses interpolades, d'uns capítols del *Forum Iudiciorum*, o sia del codi de lleis visigòtiques. Paleogràficament, la lletra en què fou copiat aquest tros de pergamí pot ésser datat de la segona meitat del segle XII, i no pas dels darrers anys del segle. Per donar un punt de referència podríem dir que fou escrit dins de les dècades de 1170 i 1190." Según Mundó, "el problema més difícil que planteja aquest fragment de còdex és el de l'època en què fou feta

8. Philip D. RASICO, «El català preliterari en documents procedents de l'antic bisbat d'Urgell (segles XI-XII)», a *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*, Barcelona, Curial, 1993, p. 103-131.

9. Josep MORAN, *El capbreu de Castellbisbal*, Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984. MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 8, p. 83-85.

10. Publicado en *Serra d'Or* (juny 1960), p. 22-23.

la versió, car el full descobert recentment no sembla pas l'original de la dita versió, sinó la còpia d'un còdex més antic” y, basándose en el uso de la palabra ‘mancuses’, moneda de uso frecuente en el siglo XI (aunque después aparece también documentada como unidad de cambio), afirma que “aquest indici ens portaria a datar la versió present dins el segle XI, és a dir, no posterior a l'any 1100. Confesso, però, que, sense nous arguments, no goso atribuir-li una data tan reculada. La prudència aconsella de datar-la provisòriament de cap a la primera meitat del segle XII”.

Nos hemos extendido en esta descripción, porque, aunque de hecho sólo eran unas conclusiones provisionales, han tenido mucha fortuna posteriormente, de forma que muchos textos escolares y manuales de carácter divulgativo, que en general no se esfuerzan demasiado para ponerse al día, ignorando los textos catalanes del final del siglo XI, han considerado (y consideran) este fragmento traducido del *Liber iudiciorum* como el primer texto escrito, “literario” o no, en lengua catalana .

Posteriormente, el 1984, Anscari M. Mundó publicó la versión y el estudio definitivo de este documento,¹¹ donde considera que “la versió catalana del *Liber iudicus* fou feta probablement en els primers anys del govern de Ramon Berenguer IV, vers 1140”, afirmación que consideramos que no tiene mucho fundamento¹², aunque la copia que conservamos desde el punto de vista paleográfico “és segurament dels anys 1180-1190”. Lo cierto es que del estudio lingüístico de este texto, Jordi Bruguera¹³ llega a la conclusión de que “no s'aparta de la del text més antic que li és més pròxim

11. Anscari M. MUNDÓ, «Antic fragment del *Llibre jutge*, versió catalana antiga del *Liber iudiciorum*», *Miscel·lània Aramon i Serra*, IV, Barcelona, Curial, 1984, p. 155-193.

12. Vid. crítica detallada en Josep MORAN, “Els primers documents en llengua catalana”, en *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Girona (25 i 26 de maig de 2001)*, Barcelona, 2002, .53-64. Tambien MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 7, p. 75-82.

13. Jordi BRUGUERA, «La llengua del *Llibre jutge*», *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, núm. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, col. «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», X, p. 89-109.

cronològicament, les *Homilies d'Organyà*, ni del text dels *Usatges* (s. XIII)” (p. 109), es decir, de la versión en catalán más antigua de los *Usatges de Barcelona*.

Recientemente, Cebrià Baraut ha dado a conocer un fragmento de otra versión en catalán del mismo *Liber iudiciorum*. Como en el caso anterior, también se trata de un manuscrito contenido en folio suelto que se conserva en el archivo de la catedral de la Seu d'Urgell, aprovechado como cubierta de una libreta de cuentas. Esta versión, independiente de la anterior, es más antigua que aquella, puesto que tanto paleográficamente como desde el punto de vista lingüístico se puede situar en la primera mitad del siglo XII.¹⁴

El hecho de que estas traducciones del *Liber iudiciorum* (anejo doc. 5) no sean los primeros textos escritos en catalán, como a veces se dice, no mengua su valor lingüístico e incluso histórico. Aunque sólo nos haya llegado un solo folio de cada versión, debemos tener en cuenta que no se trata de un documento suelto, sino que formaban parte de códices que debían tener alguna extensión. Además, se trata de traducciones del latín, la lengua de cultura de entonces, a una lengua romance, usada sobre todo coloquialmente, es decir, que presentaba todavía un carácter muy elemental. En este sentido, los traductores o adaptadores tuvieron que hacer un gran esfuerzo lingüístico, en el campo del léxico, pero sobre todo en el de la sintaxis, a fin de crear un sistema hipotáctico que permitiese reflejar el estilo culto del original latín. Esas traducciones representan, de hecho, los primeros pasos de un esfuerzo cultural que permitirá que la prosa catalana consiga pronto, en el siglo XIII, una gran madurez lingüística en todos los registros.

Del final del siglo XII o de principios del XIII son las famosas *Homilies d'Organyà* a las que ya nos hemos referido. Puestas en relación con las *Homilies de Tortosa*, en provenzal, con las cuales

14. Cebrià BARAUT (I. Edició, contingut i datació) i Josep MORAN (II. Estudi lingüístic), «Fragment d'una altra versió catalana antiga del *Liber iudiciorum* visigòtic», *Urgellia*, XIII (1996-1997 [2000]), p. 7-35.

comparten un sermón, el del Miércoles de Cuaresma, (anexo doc. 6) considero que las de Organyà son una traducción de un texto o de textos provenzales, relacionados con la actividad pastoral de los canónigos regulares de San Agustín, que en Catalunya tomaron como modelo la abadía canónica de San Rufo de Aviñón, en Provenza. Esto explica los occitanismos que presentan las *Homilies d'Organyà*.¹⁵

Recientemente han aparecido algunos autores que niegan, creo que sin fundamento, el origen occitano de las *Homilies d'Organyà*. En primer lugar, M.A. Sánchez Sánchez, el cual en su estudio sobre *La originalidad y el supuesto origen agustiniano de las Homilias de Organyà*,¹⁶ considera que son sermones traducidos directamente del latín al catalán, sin tener en cuenta los occitanismos evidentes que presentan, que no pueden explicarse más que suponiendo que proceden de textos occitanos; e incluso niega el origen agustiniano de estas homilias, a pesar del contexto en el que aparecen.

El otro estudio es de Armand Puig i Tàrrac, incluido en una edición reciente de estas homilias,¹⁷ el cual, sin negar su origen agustiniano, desaconseja mantener el punto de vista que defiende el origen provenzal de “nuestras” homilias; según él, parece claro que las *Homilies d'Organyà*, excepto la cuarta (la del Miércoles de Ceniza), son obra original de un autor-redactor autóctono, que ha producido directamente un texto catalán a partir de fuentes latinas, y si bien el texto integra un cierto número de occitanismos, no es traducción de ningún original occitano. Pero lo cierto es que no se puede hacer una afirmación como esta si no se ha hecho pre-

15. Jordi BRUGUERA, «Les *Homilies d'Organyà* i els seus possibles occitanismes», *Actes du XVII Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes, 1983*, vol. 3, Ais de Provença, Université de Provence, 1985, p. 253-261.

16. Incluido en su libro *La primitiva predicación hispánica medieval. Tres estudios*. Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas, Salamanca, Sociedad Española de Historia del Libro, 2000, p. 11-37.

17. *Homilies d'Organyà, facsímil del manuscrit, edicions diplomàtica i crítica*, Amadeu-J. Soberanas i Andreu Rossinyol, amb un estudi d'Armand Puig i Tàrrac, Barcelona, Editorial Barcino, 2001 («Els nostres clàssics, Col·lecció B, 20»).

viamente un buen estudio lingüístico, que es lo que falta precisamente en este libro.¹⁸

En el fondo, parece que cuesta admitir desde Salamanca o desde Barcelona que un texto como este, tan mitificado (ahora diríamos “emblemático”), sea una simple traducción o adaptación de un texto “extranjero”, es decir, exterior al ámbito catalán o hispánico, aunque entonces precisamente el conde de Barcelona también lo era de Provenza.

Ya en el siglo XIII el uso del catalán escrito se extiende progresivamente; como muestra tenemos cartas y documentos privados,¹⁹ y también documentos de la cancillería real, sobre todo a partir del reinado de Jaime I. También es de comienzo de este siglo una obra importante: la traducción más antigua que conocemos por ahora de los *Usatges de Barcelona*, editada recientemente por Joan Bastardas, (anejo doc. 7) a la cual ya nos hemos referido. Se trata de un texto muy interesante por la extensión lingüística que nos aporta, que ha sido estudiado lingüísticamente con todo detalle por Joan Martí i Castell.²⁰

En la segunda mitad del siglo XIII se acaba, de hecho, este periodo arcaico que tratamos, porque gracias a los esfuerzos continuados que hemos intentado de describir, la prosa catalana ya ha adquirido una madurez considerable, que le permitirá crear una gran literatura, con obras como la Crónica de Desclot y la produc-

18. Vid. Josep MORAN, «Homilies d'Organyà. Edicions i estudis nous», *Llengua i Literatura*, 14, 2003, p. 417-440. También Jordi BRUGUERA, «Homilies d'Organyà, facsímil del manuscrit, edicions diplomàtica i crítica d'Amadeu-J. Soberanas i Andreu Rossinyol amb un estudi d'Armand Puig i Tàrrach (Els Nostres Clàssics, B, 20), Barcelona, Editorial Barcino, 2001, 338p.» *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 22, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans y Facultat de Teologia de Catalunya, p. 759-765. MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 11 i 12, p. 101-108.

19. Josep MORAN, «De la Portella a Castellví de Rosanes», a *Treballs de lingüística...*, 1989, p. 119-127; Philip D. RASICO, «Lletres en català als bisbes d'Urgell», a *Estudis i documents...*, 1993, p. 132-159. También MORAN i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 14, p. 117-125.

20. Joan MARTÍ i CASTELL, *Estudi lingüístic dels «Usatges de Barcelona»*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

ción de Ramon Llull, y al mismo tiempo se extiende por los nuevos reinos de Mallorca y de Valencia. Como muestra primera de esta etapa nueva tenemos el prólogo o preámbulo de las *Costums de Tortosa*, del 1272,²¹ (anejo doc. 8) buen ejemplo de prosa culta y elegante, que corresponde ya a un mundo nuevo, que ya no es el mundo feudal rural, áspero y violento, que los *Usatges de Barcelona* intentan regular, sino un mundo urbano, de ciudadanos libres, de burgueses, que gozan de “franquees e libertatz” como dice este mismo prólogo.

21. Prólogo incluido por su interés lingüístico en el libro de Joan MARTÍ i CASTELL i Josep MORAN, *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries, 1986, p. 51-55, y MORA i RABELLA, *Primers textos...*, doc. 15, p. 127-129. Vid. también *Costums de Tortosa*, edició crítica a cura de Jesús Massip i Fonollosa, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, que incluye un estudio de «La llengua del manuscrit *Consuetudines Durtuse*» a cargo de Carles DUARTE i MONTSERRAT, p. XLIX-LXXIII.

ANEJOS

1. JURAMENT FEUDAL
(1028-1047)

Juro ego, Radolf Oriol, filium Mirabile, a te Ragimundo, chomite, filium Ermetruete, et a te Ermesende, chomitissa, filiam Gilga. De ipsos chastellos de Aringo et de Oriti, go fideles vos ende seré; go no llos vos devetaré ni devetare no llos vos faré. Et si de Giriperto, meum seniore menus venerit per morte, go a vós ende atenderé sine lóchoro che non vos ende de<de>mandaré. Quamu aci est <est> scriptu et omo ligere hic pote sí vos <a>te[n]ré et sí vos atenderé per directa fidem sine vostro enchan-
no, per Deum et sanctis suis.

2. GREUGES DE GUITARD ISARN, SENYOR DE CABOET
(1080-1095)

Hec est memoria de ipsas rancuras que abet domnus Guitardus Isarnus, senior Caputense, de rancuras de filio de Guillelm Arnall et que ag de suo pater, de Guilelm Arnall; et non voluit facere directum in sua vita de ipso castro de Caputense che li comannà. Et comannà·l·en Mir Arnal que, en las ostes et en las cavalgades o Guilelm Arnal és ab mi, che Mir Arnall sí alberg ab Guilelm Arnal. Et si Guilelm Arnal me facia tal cosa que dreçar no·m volgés ho no pogés, ho ssi·s partia de mi, che Mir Arnall me romasés aisé com lo·m avia al dia che ad él lo commanné. Et in ipsa onor a Guillelm Arnal no li doné negú domenge ni establiment de caval-
ler ni de pedó per gitar ni per metre quan l·i comanné Mir Arnall. Et dixit mihi Guilelm Arnall, et coveng·m·o, che no siria mos dons ni ma folia per nullo ingenio. Et ego dixi ad Mir Arnall in presèn-
cia de Guilelm Arnall que de quant avia in Mir Arnall no me'n

jachia re; et sicut in ista pagine est scriptum sic donavit Mir Arnall ad Guilelm Arnall. Et fuit rancurós de Guilelm Arnal e ssón-o del fil quar sí pres mils Mir Arnall che jo no-l li doné, e-l sí fed a ssi solidar e-l comannà a ssa muler et ad suo filio a chuit no-l doné hanc. Et rancur-me'n del castel de Caboded hon jo pris podstad per mal che Mir Arnall m'avia fait et dict a mi et a ma muler; e rredí-l a Guilelm Arnall aissí com jo-l-i avia comanad; et él redé-l a Mir Arnal et fed-l-en fer convenença che no m'estacàs dret e che no-l me fedés sens él. Et illum tortum que él me'n fed et dreçar no-m volg, jachí-l a ssuo filio et jo fuit rancurós del fil. Et fforonne judicis donads et aculids, et Mir Arnall fer no-ls me volg. Et fuit rancurós de Guilelm Arnall e ssón-o del fil, quar d'altra gisa a-n Mir Arnall si<n> no com jo lo-ls doné. E ssó rancurós de Guilelm Arnal quar fed conveniència de la mia onor ab suo fratre senes lo men consel e-l men sobud, et non-o laud ne non-o hautorg. E per ço non-o rancuré in vita de Guilelm Arnal, quar non-o sub entrò mortuum fuerit Guilelm. E ssón rancurós de Mir Arnall del castel de Caboded, quar n'ere mès e-l recobrà d'altra guisa si no com lo s'avia; et són rancurós quar solidà de la mia onor a Guilelm Arnal et ad sua mulier et ad suo filio; et són rancurós de les toltes e de les forces que fa en la mea onor del servici del kastel et del Pug, que ad illum non debent facere. Rancur-me'n de la cavalleria de Mir Guilabert qui no m'és servida. Rancur-me quar desmentist ma mulier ante me e, de las folias que li dexist davant me. Et rancur-me de Mir Arnall de la casa de Boxtera che s'à presa e m'à tolta, et non debet abere nisi solum decimum. Rancur-me de 1 bou de Oliba d'Ares, e no-l-i vol redre. Rancur-me de 1 vaca de Guilelm Oler, no la vol redre. Rancur-me de la casa de Pere Baró, et tollit servicium et non debuit abere. Et rancur-me de Guilelm Arnal de Rivo Albo, que dedit a Mir Arnall senes meo consilio, et tu non i avias nullum stabilimentum sine meo consilio; et rancur-me'n de Mir Arnal quar lo pres sine meo consilio. He rancur-me de Mir Arnal quar d'altra guisa elegit bajulum en la onor de Guilelm Arnal sii-no con él-o mannà in suum testamentum. Et totas istas rancuras que avia de Guilelm Arnal et é de suo filio et de Mir

Arnall sic relinquo ad mulier mea et ad Mir filio meo. Et preco totos meos omnes per fiduciam quam ego abeo in illos, et illos bajulos quam ego abeo electos in meo testamento per Deum et per fiduciam quam ego abeo in illos, que vos adjuvetis ad mulier mea et ad filio meo per pled et per gera tro lor dret los en sia exid.

3. JURAMENT DE PAU I TREVA DEL COMTE PERE RAMON DE PALLARS JUSSÀ AL BISBE D'URGELL (1098-1112)

Juro ego, Pere Ramon comte, fil de Valença comtessa, che, d'achesta hora enant, treva et paz tenré et a mos òmens tener la manaré, axí co lo bispe feta la à escriure; et si negú mon ome de Pallars la au[rà] franta ne la fran, a Déu et al bisbe per destrénner e per redérce[r], aitoris l'en seré; et acsí com damont és scrit et hom líge[r]·i pod, sí o tenré et o atendré a Déu et al bispe senes engan, per Déu et ista IIIor evangelia. Arnall Ramon similiter. Tedball Ramon similiter. Pere Guillem similiter. Bernard Guillem. R. Bernard. Pere Rodger. Rodlan Rodger. Ramon Pere. Ecard de Mur. Guillem Arnall de Basturç. Bernard Bernard de Tenrui. Berenger Borrell. Ramon Brocard. Od de Mur. G. Jozfred. Uतालard. Ramon Guinaman. Girbert Amad. Rodger de Montanna[na]. Pepín de Girveta. Dalmaz Isarn. Pere R. de Pugercós. Arnall Pere de Girveta. R. Mir de Clarmont. Arnall Rodger. Girber[t] Ug et suos filios. Berenger Ramon de Mur. Berenger Ramon de Liminnana. Pere R. de Terraça. Oliver d'Eroles. Martí Pere. Ramon Pere de Cellua. Ug de Guàrdia. Bernard Amad. Ramon Adalbert. Pere Ferrer. Pere Gid. Mir Ramon de Claverol. Vidià de Galiner. Ramon Pere de Talarn. R. Ramon de Orcall. Bernard Eriman. Bernard Ogger de Tenrui. Ber... Ramon. Pere Ramon de Eril. Bertran At. Arnall Guilabert. Omnes isti juraverunt treguam et pacem

4. GREUGES DELS HOMES DE SANT PERE DE GRAUDESCALES (S. XII)

Zo són clams de tons los hòmens de Sen Pere de Escales, luin ni prob, que fan a Senta Maria e al bispe e a tot lo covent, d'en B. Dezvilar e de son pare, que an la casa de Sen Pere afolada e desfeita. E ogans com, primerament, per les sues oradures e per les sues folees e per lo fait seu que zel faie fo la casa de Sen Pere trencada e robada e cremada, e no per clam de Sen Pere ni de Senta Maria de la Set. Ahí ilex trasc-ne i libre que vené LX sol. a-n P. Vila, e trash-ne autre que vené a la Corit XX e V sol, perquè, senors, l'esglèria n'é pis servida. Outra azò, à la onor venuda e-npignorada; e ogans com, in primis, los molins de Caned per CC sol. inpignorà, e lo mas de la Sala d'Oora, que solie dar a Sen Pere, de pa e de vino e de carn, la meitad; e per LXX sol. que B. n'ag, tornà-o a sensum, que no fóre obs, à la casa per M sol., e-l sensum d'aquel mas à-l mès in pignora. E an aüt los molins de la Corit e les joves e-ls quarts à mès in pignora per CL sol.. Ahí ilex les conamines que ssolien laurar, ab la jova, à tornades a sensum per aver que-n pres, perquè III clergues que-i solien estar, ara no n-i està for I, e aquel mor-i de fam.

Ara, senors, dels hòmens de la onor que-n à ditans, perquè los hòmens no poden sofrere: primerament G. de Zamorera e A. Zafont e-n Arloví e-n Gerat; aquens tonts IIII, que n-à dita[ns, on nós som fort clamans. Ara, senors, ogans les malesfeites autres que zel fa en la onor: primerament II mases a Vilalta que robà per II vegades, e it fé bé de mal qui valg bé MCC sol.; et alia vice, veng a-z alberg d'en G. de Margenedes e menà-se-n zos porcs e-z bous e tot aitant cant i trobà, perquè zo mas ne valrà tonts temps meins, e n-é perdud. E anant veng e-l mas de la Muntad, vinguí II vegades e fa-i de mal qui valg CC sol. en diners; e an e an tornà-i, e-l mas ilex de la Muntada e pres l'ome e-l aver e la roba, e teng-o pres tot VI senmanes, e a cab de sis senmanes fet pleid zel ome, e fet-lo jurar

manvés sus a Sen Cristòval de Buse que no sse·n clamarie; tot azò li fet a·quel om per nelet que no avie.

E anant veng i joven obestar, per nom Joan de Sen Climenz, que ere natural de za Corit, e pres-lo per queocom d'aver que·s avie, e pres z'aver seu; e com lo se·n menave pres [e él <e> no volie anar, e per zo, car él no volie anar, pres-lo pez collons e cuidà·l ociure, e teng-lo pres e fet·llo rembre, e ag·ne tot lo seu per nelet que él no avie; e can exí de son poder fet-lo jurar manvés que no se·n clamarie.

E anant los molins de Sen Pere de la Corit que foren cremans e·sderocants per lo feit d'él. E anant fa·ls en B. Degà autre mal als hòmens de la Corit: met·se en convenenza ab zos cavalers e ab los hòmens de pes qu·éls perfer dez seu; e sobre azò él no·ls atén re d'aquel feit. E vénen aquels sobre los hòmens de la Corit e pignoren los hòmens e són·ne robans, perquè los hòmens s'an a pagar aquel aver. E anant à tengunds desvedats los hòmens de la Corit, d'entrada de Quaresma enzà per nelet que nós no avem.

Meins de tot azò a pledejants los hòmens de la Corit per sotreita d'aver, e no per nelet que en éls trobàs; e n·à agud de cada·ú, qui XX sol., qui XXX, qui X. E de tot azò som clamans nós, de tons aquests clams e de la casa d'Escales que él à desfeita; e atenemne a Senta Maria et al bispe e a tot lo covent que s'endrez tot aquest feit. E·n la guerra d'en G. de Belvezer e d'en G. de Sentafè donaren·se los fils d'en Bernard Degà, e zels tenien la casa en poder e desferen IIII masas ab en G. de Belver.

5. LLIBRE DELS JUDICIS (LLIBRE JUTGE)

FRAGMENTO PRIMERO

(PRIMERA MITAD DEL SIGLO XII)

en sua podestad ke si akil seran, mentre ke eren contra lur senior fezessen alcun mal, lur senior ki akels comennà et akil li

feren alcun acatpe respòs et vazalos e composicion si fossen trobads en colpa. De akeles res ke marid e la uxor konkístan ensems quan són ajustads. Quant equal en dignitad o mediocritad la persona del marid et de la uxor no kal guisa e consedent ajunta et ensems auran alcunes sors acrexen et enadexen e feren. Àlias sors deuen ser de l'uns de illos aja majors res d'anobra o de alod una res prenda tanta part ditas sors en adiments elexs. Àlias quant és a la facultad del aüd o la possession debita és o avuda de acstal guisa ke si equal és lur aver fos o ces coses si sobre són, no prènnan contention de entenpransa ke greu és a kosir, ke lur facultad si la puxa hom coneguar kela com la una part no sia major de l'altra. For si-l cabal de la facultad de cel un sobrepuja la possibilitad de altre segons la graneza de la possession akela agsí se deu aver serà la division de la <...> akela part divísia lo marid a la mulier <...> sobreviu farà de altre aunila o lexar <...> a sons filios o sons hereds pròprios o licència serà fer ke volrà de akela part. Akesta forma de ordinacion et en marids et en uxors sarà a custodir d'akeles res, on scritures són ensems fetes en nom damsdús, segons la condicions de la scriptura e la divison de les res e la possession del dret ad ke pertenga ad illos. Akelò ke-l marid acapta de logres de estrans hòmens o acapta en cavalcada o en host o de donacion de prínceb o de son padron o de sons amigs, li seus hereds o auran ab entegre o plena podestad serà ad illos, ke licència àjan fer d'akelò, ke volran. Atrestal licència serà a les muliers ke fàcian si acaptaren alcuna res per donacion de qualsque. Com pod hereditar enfant ki nad fo de fresch. Contencion an molts hòmens si deu hereditar lo enfant ki de fresch és nad et akí elexs de prob és mort. E per akesta cosa ke sia adabert als proxmes parents la succession de la hereditad d'akel enfant, provad deu ésser si verament fo clara la sua vida, ke no fos avortadiz, e ja viskés pog temps provad deu ésser si fo batejad. Akel o akela ki nexerà no aurà hereditad d'altra guisa si doncs pos ke nad és o nada, si baptisterio no recebren e sia comprovad ke viskés per spacio de decem dies, ke-l padre o la madre ki vol aver

FRAGMENTO SEGUNDO
(1180-1190)

... rament los pregà qe subscriptors fossen en aquela escriptura e leialment la roboressen en loc d'aquel qui moria. E quan axí serà fait e jurat per aitals quatre guises, com diz és, unaquegua guisa com se deu cader en son loc, los tests, per l'afan de lur lavor que i traïran en jurar et en altres coses, ajen-ne la trentena part de l'aver del defunt en los diners e mancuses o lo valent, exés alods (?) e terres (?) e àureas e quarts qe pertaien als ereds del defunt per successió. Et aqel[s] tests enfre sis meses ajen cura que o acumplen ad aqel a ad aquels a cui deu ésser d...t al ordenar, l'aver del defunt ... ans qe sis meses sien passats ... a cui comandat és, afan-se ... lo decret així com en leg ... així com és dit, sapien ... auran feita com f[alsar]ies (?) s...m ... e perduda, exés si poden provar que per frau o per galindansa d'altres omes o per mandament reial foron encombrats qe non o progon ademplir, aicelò enfre sis meses.

La voluntat del defunt escrita depòs que fo mort, enfre sis meses sie publica[da].

Volontat d'aqel o d'aqela qe testa en sa vida, depòs sa mort, ans que sis meses sien passats, sie publicada e manifestada e per escriptura davant qualqe sacerdot o davant tests. E si alcun cela et amaga aquela voluntat del defunt, tant compona de so propri aver ad aqel[s] a cui fon testat, quant pogren conquerre o aver, per auctoritat de la scriptura, de la res del defunt.

Si aquele qui fez la escriptura és mort, can sia sabut qe él la fezés.

Totes escriptures, si tot el faitor (?) qui...

6. HOMILIES D'ORGANYÀ I DE TORTOSA

HOMILÍA DEL MIÉRCOLES DE CENIZA

(FINAL DEL SIGLO XII O PRINCIPIOS DEL XIII)

[TEXTO PROVENZAL DE TORTOSA]

V. Sermo [in] quadragesima

«Convertimini ad me in toto corde vestro in jejunio et fletu et planctu, et scindite corda vestra et non vestimenta vestra, ait Dominus omnipotens.» Sennor, aujaz que Nostre S. nos amonesta él meteix, e cosí nos apela dolsament. Tornaz-vos a mi, zo diz Nostre S., en trastot vostre cor. Non diz micha en la meitat, mais en tot lo cor. Per zo diz primerament que on si deu tornar ad él de bon cor, car del cor eixon totas las malas obras que son feitas: primeramen son pensadas e poixas son mesas en obras: «Quia de corde exeunt cogitationes male, homicidia, adulteria, fornicationes, mendatia, perjuria, cupidicia, avaricia», e tug li mal del mon. E per aizò diz: «Convertimi ad me in toto corde vestro». Car si ben non si torna hom a Nostre S. de cor, non farà ja ben d'altra causa. Cant él diz de trastot son cor, demostra que de trastot son peccat si deu a Deu tornar. Car si pren sa penitència d'un peccat que aja fait d'omen que aja mort, e los autres i retén, pauc li val. «Quid prodest viro si tota domus claudatur et unum foramen in ea relinquitur unde ab [h]ostibus violetur?». Qualls pros es ad ome que ben clau sa maisó et i laissa un pertús per on li lairón lai intron e raubon la maisón? Qualls pros es ad ome que à pres altrui aver, o per engàn o por laironici o per toltà o per fals jujament, e pren sa penitència, e non red ren ad aquel [cui à pres l'] aver? Pauc pro li ten. Penitència en cuja penre, e non la-n pren. Car so diz Nostre S.: «Si offers munus tuum ad altare, vade prius reconciliari fratri tuo». Si tu te vols tornar a mi, zo diz Nostre S., e mi vols ren donar del teu, vai-te premeirament acordar ab ton fraire cui mal as fait, car enans non recebria ni te ni ton don. Et aisò aferma saint Augustí: «Si res aliena propter quod peccatum sit, cum reddi possit, non redditur, penitencia non agitur set fingitur, quia non dimit-

titur peccatum nisi restituatur ablatum, si reddi possit». Zo diz que Deus non perdona pas lo peccat ad omen que aja altrui aver si no-l red, si far o pot, e ssi far non o pod, si-l quer mercè. Sennor, bon es altrui avers a penre, mais mals es a rendre. Zo trobam, «in homeliis beati Gregorii», que uns monges quant dec morir devezi tot son aver el departí, eixets dos besans que i oblidet, e per aquels dos besans dec èsser perduz, e ested tres dias en pena, e per aizò diz Nostre S. a nós: «Convertimini ad me», tornaz-vos a mi en tot vostre cor, en dejuni, en plorar, en plàner et en trencar vostres cors. Trencar manda lo cor per aizò que om deu tolre las malas cogitacions e-ls peccaz de si. E quals que peccaz ajam faiz entrò aicí e qualsque falimens, ara en la sancta Caresma de Nostre S., nos devem tornar a Deu ab almoinas et ab obras qu'en fazam. Oi es le primer dia que devem dejunar, e deu se om esforsar d'almoinas a far e de ben. «Gregorius dixit: Quoniam tale est jejunium sine elemosina quale es[t] oleum sine lucerna.» Aitals és dejunis senes almoina, a cel que far la pot, quals olis ses foc. Nostre S. dejunet XL dies e XL nuits. Per acò si comandero li saint apòstol que foro en Roma que toz omes que far o poiria dejunès d'aquest dia d'oi tro a la Pascha, eixets los dimenjes, per aizò que a ditmenje ressucitet Nostre S. de mort a vida, e cascús om presés sa penitència de son preveire en aquests IIII jorns que són tro a dimenje, per zo que tota la caresma dejunesson, e tot lo ben que farion d'aquí enant fezesson per penitència. E mandero que neguns om non i manjès carn ni sanc per obs que li fos; mais si om era malautes, manjès doas vez, e non manjès sí manjars caresmals hoc. E manderon que om destreixés la carn de sas voluntaz a far e que negús hom, d'aquest dimenje que es passats tro a la Pascha clausa, non fezés batala ni sacrament ni juzizi ni non portès hom armas per mal a far, mais estès en penitència. E manderon que oi en aquest dia gitesson li avesque e li preveire et aquil qui far o devon los peccadors e las peccariz que estesson fora gleisa, tro al digous de la cena que tornesson en gleisa; e que tuig homen e totas femnas presesson cenra ad aquest dia d'oi. Ara devez saber per qué hom pren cenra er per qué geta hom los penedens de gleisa.

Per aizò deu penre la cenre, que sa membransa es de mort. Cant om és morts et es mes en la fossa, sí li geta lo preveire o-l diaque de l'aiga benedeta de sobre e pois geta-li om la terra. E qui pren la cenra en aquest dia d'oi, membrar li deu d'aquesta soboltura, que zo dizon li preveire cant pauson la cenra e-l cap: «Memento quia cinis es et in cinerem reverteris». Membre ti, zo dizon, que tu est cenres e pols et en cenre et en pols tornaràs. Non ajas ergul. «Qui superbis terra et cinis?» Comandat fo en la lei vela que presés hom lo sanc del boc e-l sanc del vedel que om avia adug a ssa-crifici e presés om la cenra de la vedela que era arssa al sacrifici, e preséss-o lo preire tot ensems e meséss-o en l'aigua e ssenes la e gites ne a tot lo pòbol ab l'isop, e qui seria mulats d'aquel[a] aiga benezecta, sí fos lavats de sos peccaz. E per aquela significansa devem oi penre aiga benezecta e cenre. Car així con aquela genz crezia èsser sanctificada per aquela aigua benezecta e per la cenre, eixament devem nos creire que per aquel[a] aigua benezecta e per la cenra siam purgaz de nostres peccaz, aquil qui ben son confès et estau en penitència. Los penedents geta hom de gleisa per zo cor Adam fo gitaz de parazís per son peccat, et anc tornar no i poc tro que for [sic] morz e ac feita sa penitència V milia ans; ni anc non ixí tro a la passió de nostre S., que el mezeix l-en traix. Eissament hom qui està longuament en peccat si lonna de la gleisa de Déu, e tornar non i pot si per gran penitència non e per la misericòrdia de nostre S. Lo dia de la cena torna hom los penedenz en Sancta gleisa, per zo que ad aquel dia lavet nostre S. los pes als apostols; e lavet lur las armas e los corses e donet lur lo seu cors, aquel que liurat a passió per nós e per redemptió de nostres peccaz. Sennor preguem nostre S. que él non dón far celas obras en aquesta Caresma per qué la sua amor puscam aver.

[Texto de Organyà]

Feria IIII in cap. de jejunio

«Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio et fletu et plantu, et scindite corda vestra, ait Dominus omnipotens.» Sei-

nors, audir e entendre devem Nostre Seignor per la Sancta Scriptura, e com nos apelà dolzament: -Tornad-vos a mi, zo dix Nostre Séiner, ab tot vostre cor e ab tota vostra pensa. No dix mica ab la meitad del cor, mas ab tot lo cor; per què quar del cor ixen totes les obres que són feites: primerament són pensades, e pux són messes en obra. «Quia de cor exeunt male cogitaciones.» -Del cor ixen males cogitacions, homicidis, adulteris, fornicacions, monzonges, perjuris, cobeezes, avaredes e tots los mals del món. E per aizò dix Nostre Séiner: «Convetimini ad me in toto corde vestro.» -Tornad-vos a mi, zo dix Nostre Séiner, de tot vostre cor; car si bé no-s torna om de bon cor a Nostre Seignor, non o farà d'altra causa. Quan él dix: «de tot lo cor», demostrà que de totz sos pecadz si deu om partir; car si pren om penitència de sos pecatz, si·ls à feits d'om que aja mort e altres moltz, e·n reté ab si negú, pauc li val sa penitència, així com dix: «Quid prodest viro si tota domus claudatur et unum relinmatur in ea foramen?» -Qual prod té ad om, zo dit, qui ben tanca sa casa o son castel e i laxa un trauc on éntren los laires e rauben lo castel e la maisó? Qual prod és ad om qui à pres altrui aver o per engan o per ladronici o per tolta o per fals jutgament, e pren sa penetència e no [ren] aquel aver? Pauc prod li té aquela penitència: et él la cuide pendre o no la pren. E per zo dix Nostre Séiner: «Si oferes munus tuum ante altare et recordatus fueris quia frater tuus abet aliquid versum te, relinque ibi munus tuum ante altare; vade prius reconciliari fratri et tunc veniens oferes ante altare.» -Si tu vols a mi venir, zo dix Nostre Séiner, e tu·m vols ren donar del teu, va-te primerament acordar ab ton proxme a cui mal auràs fait, car enant no redebria tu ni ton do. Això afermà Sent Agostí: «Si res aliena non reeditur, propter quam peccatum sit, cum redi posit, penitencia non agitur.» Aizò dix que no perdonaria Déus pas lo pecad ad om que aja altrui aver, si no·l red e no sse n'acorda ab él si far o pod; e si far no o pod, sí li clam mercè. Seignors, bo és altrui aver a pendre, mas mal és a rendre. Qar així o trobam en la homelia de Sent Gregori, que ú monge fo e quan se dec morir, devezí tot son aver e partí·l, estirs dos besans que li oblidaren; e

per aquels dos besans deg ésser perdud en infern e estec-ne XXX dies en pena. E per aizò dix Nostre Séiner: «Convertimini ad me in toto corde vestro in jejunio et fletu et plantu et scindite corda [vestra] et [non] vestimenta vestra».

-Tornad-vos a mi de tot vostre cor, en jejuni e en oracions e en plorar e en plànier e en trencar vostres cors. Trencar manda lo cor per aizò que om se tola les males cogitacions e-ls pecatz de si. E quals que peccads aja om faitz entrò aizí, ne quals que falimentz, ara en la Senta Quaresma de Nostre Seïnor nos devem tornar a Déu ab almosnes e ab vigílies e ab oracions e a[b] bones obres que fazams. E per aizò, seïnors, clamem mercè e misericòrdia a Nostre Seïnor que él nos do a fer zeles obres per què la sua amor puxam aver al exir d'aquest segle.

«Quod ipse prestare dignetur qui cum patre.»

7. USATGES

(TRADUCCIÓN AL CATALÁN DE LA PRIMERA MITAD DEL SIGLO XIII.)

(FRAGMENTOS)

I (us. 1-2)

[A]ns que Usatges fossen meses soli[e]n los j[utge]s jutgar que totes les malefeytes fossen per tots temps emenades, si no pod[i]en éser neleytats, per sagrament ho per batala ho per ayga fred[a] ho per calda, dien enaxí.

«[Y] lo aytal ju[r a tu] aytal que aquestes [ma]lefeytes que yo é a tu feytes, fiu a mon dret e <no> en ton neleyt, que yo aqueles a tu emendar no deg per Déu e per aquests sens...» e staguessen ha batala ho ha I dels juiis qui de mort són dits, ço és assaber: d'ayga freda ho de calda; homeii e cugúcia, que no poden ésser nelei-tatz, fossen segons ligis e segons custums jutgats e emenats ho vengats.

2 (us. 3)

[Q]uan lo senyor Ramon Berenguer, veyl compte e marquès de Barçelona e subjus ... ador d'Espanya, ac honor e viu conec que les lig's godes no podien ésser gardades [e]n tots los pleyts e en totes les faenes d'aquesta terra, e veé molts clams e molts pleyts [que] les lig's specialment no jutgaven, per laor, per conseyl de sos pròmens ensems ab la molt ... muler sua, Alamurs, establí e mès Usatges ab los quals feessen tots los clams [e] tots los mals en éls messes <ets>, destrets e jutgats; e açò féu lo compte per actoritat [del Li]bre del Jutge qui diu: «si dreturera noveletat de pleyt demanarà d'enadir lig ... del príncep n'aurà leer» e «sia tractat per la saviea de la postat en qual manera lo pleyt nat sia mès en les lig's» e «sola l'aital potestat serà en totes coses fran-cha de metre en los pleyts qualque pena se volrà».

3 (us 4, 1)

[A]çò són lo[s] Usatges dels usamens de la cort; los quals establiren a tenir en tota lur terra per tots temps lo senyor Ramon, veyl compte, e Alamurs, sa muler, ab consel e [volen]tat dles grans hòmens d'aquela terra, ço és a saber:

d'[E]n Ponç, veçcompte de Girona, e
 d'En Ramon, veçcompte de Cardona, e
 d'Ulait, veçcompte de Bar[celona, sob]re tot;
 d'En Gombau de Besora, e
 d'En Mir Gilabert, e
 de N'Alaman de Cerveló, et
 d'En Bernat Amat de Claramunt, e
 d'En Ramon de Moncada, e
 d'En Amat Eneas, e
 d'En Guilem Bernat de Quera[ll]t, e
 d'En Arnau Mir de Tost, e
 d'En Ug Dalmau de Cervera, e
 d'En Arnau Mir de Sant Martí, e

d'En Guilem Senescalch, e
 d'En Jofre Bastó, e
 d'En Renalt Gu[i]lem, e
 d'En Giçbert Guitart, e
 d'En Umbert de les Agudes, e
 d'En Guilem March, e
 d'En Bonfil March, e
 d'En Guilem Borel.

4 (us. 4, 2-5)

Lo juüi aytal és: que qui ociurà veçcompte o·l nafrarà o·l desonrarà en res, emèn-lo axí com II comdors, e comdor axí com II vasvasors. De vasvasor qui V cavalers ha per mort d'él sien emenades LX onces d'aur cuyt, e per plaga XXX, e si plus ha cavalers, cresca l'emenada segons lo compte dels cavalers. Qui cavaler ociurà dón emena XII onces d'or; qui, però, lo nafrarà, axí per I plaga com per moltes, emèn-li VI onces.

64 (us. 68)

[D]e príncep, però, si aquest, qualques aventuras, serà asitiat ho él tendrà sos ene[mic]s sitiats, e oyrà algun rey ho príncep contra si venir a combat, e amonestarà la sua terra a él per socórrer, per letres ho per missatges, ho per custums ab que hom sol amonestar la terra, ço és assaber, per fars, tots hòmens tan cavalers com peons qui ayen edat e poder de combatre, sempre que açò oyan e veuran, can pus i vaç pusquen, li acorreguen, e si negú li falia d'ajuda que en açò li pusca fer, pendre deu per tots temps tot ço que per él ha, e qui la honor per él no tendrà, emèn-li lo faliment e la desonor que li féu ab aver e ab sacrament juran ab ses pròpies mans, car negú no deu falir al príncep a tan gran obs ni ha tan gran cuyta.

8. COSTUMS DE TORTOSA. PREFACI (1272)

Presa fo la ciutat de Tortosa de mans de sarrayns per lo molt alt et noble et [h]onrrat en Ramon Berenguer comte de Barcelona, ço és a ssaber III kalendas de gener anno domini MCXLVIII, et fo per él tornada a mans de xrestians e a la fe catòlica, la divinal gràcia ministrant, per ço que aquí lo nom de Jhesuxrist fos exalçat e per totz temps onrrat e servit a honor d'él primerament e de la beneita gloriosa sancta Maria mare d'él e de tota la cort celestial e a profit de les ànimes e dels cors de totz xrestians e specialment d'aquels qui de la dita ciutat foren ne seran habitants. Lo qual dit comte donà franquees e libertatz e costumes als habitants de Tortosa e de sos térmens, segons que dintz en aquest libre és contenut e per los successors seus són aprovades e confermades. E encara per benignitat dels ditz successors, per los mèritz e ls serviis dels ditz habitants qui la ciutat de Tortosa contra los enemics de la creu salvaren e obtengueren, e no tant solament salvaren e obtengueren, anz encara lo regne de Mayorca e de València baronilment per lur propri moviment e volentat aydaren a pendre e conquerir, e aquels presos e conquestz atressí la divinal gràcia espirant, ajudaren al molt noble seynnor en Jacme per la gràcia de Déu rey d'Aragon a retenir, conservar e defendre. Les quals costumes e franquees los ditz ciudadans e habitants de la dita presó ensà franchament e deliura an tengudes e en pau posseïdes.